

and Adriatic. - Situla 38, Ljubljana.
 ŠAŠEL KOS, M. 2002, The boundary stone between Aquileia and Emona. - *Arh. vest.* 53, 373-382.

Verena VIDRIH PERKO

Janka Istenič: *Poetovio, zahodna grobišča I. Grobne celote iz Deželnega muzeja Joanneuma v Gradcu. / Poetovio, The Western Cemeteries I. Grave-Groups in the Landesmuseum Joanneum, Graz.* Prispevek Małgorzate Daszkiewicz in Gerwulfa Schneiderja. Katalogi in monografije 32. Narodni muzej Slovenije, Ljubljana 1999. ISBN 961-6169-12-2. 244 strani, 201 slika (112 barvnih), 5 prilog, dvojezično slovensko in angleško.

Janka Istenič: *Poetovio, zahodna grobišča II. Grobne celote iz Deželnega muzeja Joanneuma v Gradcu. Katalog / Poetovio, The Western Cemeteries II. Grave-Groups in the Landesmuseum Joanneum, Graz. Catalogue.* Katalogi in monografije 33. Narodni muzej Slovenije, Ljubljana 2000. ISBN 961-6169-13-0. 437 strani, 177 tabel, dvojezično slovensko in angleško.

V delu Janke Istenič je objavljeno 784 grobov, ki izvirajo z zahodnih grobišč Petovione in jih hrani Deželni muzej Joanneum v Gradcu. Grobišče je odkril Franc Ferik leta 1888 in izkopavanja na njem pomenijo začetek arheoloških raziskovanj Petovione. Najdbe, ki so prišle v Joanneum, so bile izkopane v letih 1889 do 1895, nekaj pa tudi v letih 1907 in 1908.

Grobovi sodijo v čas od 1. do 4. st. in so vsebovali 1747 predmetov. Gre za eno največjih izkopanih rimskih nekropol v Sloveniji, ki je bila že takoj prepoznana kot izredno pomembna. Arheologi so gradivo, ki ga hranijo v Joanneu, uporabili za temeljne študije srednjeevropske rimske provincialne arheologije. Otto Fischbach je leta 1896 na petovionskem materialu utemeljil tipologijo rimskih oljenk (*Römische Lampen aus Poetovio im Besitze des steiermärkischen Landesmuseums "Joanneum", Mittheilungen des Historischen Vereins für Steiermark* 44, 3-64). To gradivo je vključila tudi Dora Iványi leta 1935 v obravnavo panonskih oljenk (*Die panonischen Lampen, Dissertationes Pannonicae 2/2, Budapest*). Tudi druge kategorije najdb z grobišča so bile vključene v osnovne preglede rimskega gradiva iz Panonije. Keramiko je upoštevala Eva Bónis (*Die kaiserzeitliche Keramik von Pannonien, Dissertationes Pannonicae 2/20, Budapest 1942*), fibule Erzsébet Patek (*Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen in Pannonien, Dissertationes Pannonicae 2/19, Budapest 1942*), steklo Andrea Benkó (*Üvegcorpus, Régészeti füzetek 2/11, Budapest 1962*) in noriško-panonsko nošo Jochen Garbsch (*Die norisch-panonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert, Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 11, München 1965*). Nagrobniki in drugi ostanki kamnite nagrobne arhitekture so bili vključeni v *CIL III* in v V. Hoffiller, B. Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslawien I* (Zagreb 1938).

Nikoli pa ni bilo grobišče obravnavano sistematično in v celoti. To je razumljivo, saj velika količina gradiva in dokumentacije zahteva že sama po sebi izjemno velik raziskovalni napor. Pri zahodnih grobiščih Petovione pa je analizo še dodatno otežila zelo težko čitljiva, pomanjkljiva in le delno ohranjena dokumentacija, ki je spravljena v različnih inštitucijah v Avstriji in Sloveniji.

Obravnavo zahodnih grobišč Petovione je Janka Istenič razdelila v dve knjigi. V prvi predstavlja zgodovino raziskav, dokumentacijo, topografijo in način pokopa. Sledijo razprave o različnih vrstah arheološkega gradiva. Druga knjiga prinaša katalog grobov.

S preučevanjem dokumentacije je avtorica lahko locirala tri četrtine grobov na katastrske parcele. Z natančnim lociranjem, kartografsko predstavitevijo in tudi objavo arhivskih virov (načrtov) so postavljeni trdni temelji arheološke topografije grobišč na desnem bregu Drave

Rekonstruirane so bile tiste grobne celote, za katere podatki v inventarnih knjigah to omogočajo. Zelo malo je znanega o

načinu pokopa. V grobnem ritualu so bili ugotovljeni močni vplivi iz severne in srednje Italije z nekaterimi "neitalskimi elementi". Ta analiza ni bila vključena v prvo knjigo, temveč je objavljena posebej: J. Istenič, The western cemetery of Poetovio: burial evidence and cultural identity, *Histria Antiqua* 8, 2002, 165-173.

Ker so arhivski podatki skopi in nepopolni, se je avtorica usmerila predvsem k neposrednemu proučevanju predmetov iz grobov.

Pri datacijah in opredelitvah tipov kovinskih, steklenih, koščenih in jantarnih predmetov se je naslonila na že obstoječe tipologije. Osnovna datacija in s tem povezana literatura je podana v drugi knjigi, v katalogu. Le v primerih, ko je bila potrebna širša obravnava, jo najdemo v glavnem besedilu - v prvi knjigi. S tem je avtorica želela doseči večjo preglednost in ohraniti v glavnem besedilu prostor predvsem za izvirna besedila (in ne na primer za enostavno datiranje po analogijah v obstoječih objavah.)

Keramiki, s posebnim poudarkom na ekonomskih vidikih, je posvečen najpomembnejši del razprave. Petoviona je bila pomembno središče lončarske proizvodnje, saj so obsežna začetna raziskovanja v sedemdesetih in na začetku osemdesetih let odkrila velike lončarske obrate v vzhodnih predmestjih. Pri proučevanju keramike je bilo v središču vprašanje identifikacije petovionske lokalne proizvodnje, razširjenost petovionskih izdelkov in izvorov uvožene keramike.

Uvožena keramika je bila določena s pomočjo primerjave s splošno znanimi izdelki italjskih, galskih in germanskih delavnic, tipologija oljenk je bila dopolnjena.

Večina ostalih keramičnih predmetov je bila opredeljena po na novo izdelani tipološki shemi. Neodvisno od oblike je Isteničeva lončenina na podlagi opazovanja keramike kot materiala razdelila v 21 skupin, ki jih imenuje fabrikati. Skupine so natančno opisane in predstavljene z barvnimi fotografijami. Pri preučevanju keramike barvne slike pomenijo pripomoček, ki olajša razumevanje in odpravlja številne nesporazume.

Isteničeva je ugotovila izvor keramičnih fabrikatov s pomočjo referenčnih skupin. Reference so bili neuspešno žgani izdelki iz lončarskih peči v Rabelčji vasi, predmeti iz lončarske peči na Spodnjih Hajdini, izdelki s pečati, za katere se domneva, da so oznake petovionskih lončarjev, ter posode, katerih oblike so značilne za Petoviono. Za lokalno proizvodnjo je značilna oksidacijsko žgana keramika F 7 in njena redukcijsko žgana različica F 8. Prva obsega 71% petovionskih izdelkov, druga pa le 11%. Poleg teh dveh je še osem lokalnih fabrikatov, ki pa so bistveno manj številčni.

Mineraloške in kemične analize ter druge tehnološke študije, ki sta jih v posebnem poglavju prispevala Małgorzata Daszkiewicz in Gerwulf Schneider, so potrdile in dopolnile ugotovitve o izvoru fabrikatov rimskih posod in oljenk. Večina vzorcev fabrikatov F 7 in F 8 sodi v dve skupini, ki sta obe lokalnega izvora. Analize so zajele tudi vzorce drugih domnevno lokalnih fabrikatov, za katere se je tudi pokazalo, da izvirajo najverjetneje iz širšega območja Petovione.

Lokalna keramika prevladuje v grobovih vseh časovnih obdobjih, približno četrtina keramičnih predmetov pa je uvožena. Veliko večino uvoženih predmetov predstavljajo italške oljenke iz 1. st. in prve polovice 2. st. Uvoz začne upadati že na začetku 2. st., bistveno pa se zmanjša na začetku druge polovice 2. st.

Večina loncev in skled oblikovno izhaja iz latenske tradicije, italške vzore pa je posnemal velik del namiznega posodja. Po kakovosti del teh posnetkov komajda zaostaja za italjskimi vzori. Lončarska proizvodnja, ki je posnemala italške vzore, se je razvila že v poznoavgustejskem ali zgodnjeterberskem času.

Isteničeva je razširjenost petovionskih izdelkov ugotavljala s pregledovanjem keramike z najdišč vzhodne Slovenije, severozahodne Hrvaške, deloma z Madžarske in v Falviji Solvi. Opra se je na fabrikate, deloma na oblike in na sicer redke pečate. Pokazalo se je, da je tržišče petovionske keramike na zahodu, ob cesti proti Celeji, segalo gotovo do Spodnjega Grušovja - to je okoli 40 km daleč. Med celjsko keramiko petovionskih izdelkov ni našla. Ob Dravi navzgor se da zasledovati petovionske

izdelke do Ruš, najdemo jih na območju Slovenskih Goric. Petovionska keramika se širi vzdolž ceste proti Mursi vsaj 60 km daleč. Izbrane kategorije keramike, kot kažejo melnice, oljenke in opeke s pečati, pa so imele veliko širše tržišče: na severu do Flavije Solve, ob jantarjevi cesti do Karnunta, vzdolž Drave in Donave pa do Murse, Singiduna in Viminacija. Močna razširjenost proti jugovzhodu je gotovo posledica cenejšega in dobro organiziranega rečnega transporta.

Zaključno poglavje prve knjige je posvečeno dataciji grobov. Datiranih grobov je okoli 80 %. V 1. in 2. stol. sodi tri četrtine grobov, v 3. in 4. st. pa spada le 5 % grobov. V obdobje 2. in 3. stol. je datirano 6 % grobov. Glavnina grobov sodi v obdobje od flavijskega časa do prve polovice 2. st.

Druga knjiga o zahodnih grobiščih Petovione, s podnaslovom Katalog, močno presega običajen katalog arheološkega gradiva. Za vsak posamezen grob so vedno navedeni arhivski podatki o legi, o izkopavanjih in komentar. Tako je vse ugotovitve mogoče preverjati in, ob morebitnem odkritju izgubljenih ali založenih arhivskih virov, tudi dopolnjevati.

Osnovni vir za rekonstrukcijo grobnih celot so bile inventarne knjige Joannea. Predmeti v grobovih so opisani, k temu je navedena risba predmeta in morebitna fotografija. Opis vsebuje podatke o materialu, pri keramiki je vedno določen fabrikat. Sledi tipološka opredelitev in datacija posameznih predmetov, utemeljena z literaturo. Citirane so tudi vse prejšnje objave predmeta. Na koncu je navedena datacija celotnega groba in predmeti, ki so bili za datiranje odločujoči. Risbe v katalogu so izredno kakovostne, pomembno dopolnilo so tudi barvne fotografije.

Druga knjiga s takšno predstavitvijo gradiva, natančnim lociranjem ter tipološko in kronološko opredelitvijo posameznih predmetov predstavlja zgoščeno temeljno študijo, hkrati pa tudi preverljivo osnovo številnih zaključkov iz prve knjige. Tu mislim predvsem na topografijo in kronologijo grobišča ter na statistična razmerja v keramiki.

Delo Janke Istenič pomeni bistven premik v poznavanju Petovione, enega najpomembnejših mest rimske Panonije. Odprla je tudi novo poglavje v razumevanju gospodarskih odnosov na prostoru med severno Italijo in osrednjim Podonavjem. Tako smo dobili novo osnovo za nadaljne raziskovanje Petovione, hkrati pa vzpodbudo rimski provincialni arheologiji v Sloveniji. Zgledovali bi se lahko po doslednem izhajanju iz primarnega gradiva ter po natančni obravnavi prostora in kronologije. Poglavje, posvečeno analizi keramike pa predstavlja vzor, kako je potrebno obravnavati velike sklope keramičnega gradiva, kako ga je potrebno klasificirati, opisati, smiselno urediti in obvladati ter kako vključiti naravoslovne analize v arheološko raziskavo in interpretacijo. Kvalitetno in bogato slikovno gradivo in popoln prevod v angleščino sta sicer zahtevala velik napor avtorja in založnika, toda šele tako sta knjigi o zahodnih grobiščih Petovione dobili svoje pravo mesto v širšem evropskem prostoru. To pa je mesto med najboljšimi sodobnimi deli, ki so strogo utemeljena na primarnem gradivu hkrati pa s kombinacijo arheoloških in naravoslovnih raziskav odgovarjajo na pomembna zgodovinska vprašanja o razvoju gospodarstva.

Jana HORVAT

Irena Lazar: *Celeia. Arheološka podoba mesta.* Pokrajinski muzej Celje, Celje 2001. 64 strani, 53 barv., 23 čb fotografij, 19 kart in risb.

Predstavitev antične Celeje avtorice Irene Lazar je sistematično zasnovana in se začne s kratko zgodovino raziskav, ki sega kar pet stoletij daleč in sovпада z najbolj bleščečim obdobjem celjskih knezov. Paolo Santonino v popotnih dnevnikih iz konca 15. st. sporoča, da so Celjani imenovali svoje mesto zaradi številnih starin kar Mala Troja. Vse do 19. st. pa so dragocene celejanske najdbe polnile vojvodske in druge privatne zbirke na Dunaju in v Trstu.

V 19. st. pa so začeli meščani starine skrbno zbirati in vzdavati v pročelja hiš, med njimi so najbolj znana Vrata s starinami iz Gosposke ulice. Nastali so prvi načrti antičnega mesta, na njih so označevali mesta odkritih mozaičnih tal in posamezne dele mestne arhitekture. Sredi stoletja je odkritje 28 votivnih arhitektur vzpodbudilo nastanek prvega lapidarija ob farni cerkvi.

1882 pa je bil ustanovljen Mesni muzej in začele so se prve načrtne arheološke raziskave mesta. Med najpomembnejšimi raziskovalci je bil E. Riedl, čigar izjemno natančni zapiski in načrti so še dandanašnji v veliko pomoč raziskovalcem. V ta čas sodijo izjemna odkritja rimskih kopalšč, bronast kip Celeje, Bakhova maska in t. i. Noriški vojak. Prvo polovico preteklega stoletja ni zaznamovalo nobeno izjemno odkritje, intenzivnejše raziskave pa so potekale po drugi svetovni vojni pod vodstvom kustosov A. Bolte in V. Kolšek; vzrok zanje je bila predvsem pospešena gradnja, arheološka dela pa so bila omejena v prvi vrsti na nadzor pri gradbenih posegih. V sedemdesetih letih je bila odkrita bogata zahodna nekropola, sledila so odkritja številnih urbanih delov in arhitekture s freskami, mozaiki in drobnimi najdbami. Ustanovitev ZVKND v osemdesetih letih je dala nov zagon arheološkim raziskavam in A. Vogrin je postala nepogrešljiv sodelavec celjskim muzejskim arheologom.

Celeja je zrasla ob sotočju Voglajne in Savinje, v plodni Savinjski dolini ob prazgodovinski jantarni cesti. Najstarejše sledi predhodne prazgodovinske naselbine segajo v čas pozne žarnogrobiščne kulture. Na vzhodu Miklavškega hriba se je razprostirala naselbina keltskih Tavriskov, ki pa je bila delno uničena s premikom struge Savinje. Noriško kraljestvo, ki je v določenem času obsegalo tudi ta prostor, je bilo zveza keltskih plemen z več središči. Zaradi izjemnih rudnih bogastev je imelo kraljestvo v sklopu rimske države poseben položaj in je bilo aneksirano okoli leta 15. pred Kr. V tem občutljivem političnem procesu je nedvomno igrala pomembno vlogo staroselska aristokracija, kar nam dokazuje tudi epigrafsko gradivo, npr. Veponov nagrobnik. V klavdijskem času postane Norik provinca, Celeja pa skupaj s še štirimi noriškimi mesti rimski municipij. Županovali so predvsem domačini. Več kot deset celejanskih županov omenjajo številni ohranjeni epigrafski zapisi, med drugim tudi na šempeterskih grobnicah. Omenjeni so tudi mestni svetniki, senat in municipalni svečeniki.

Celejo omenjajo številni antični viri, označena je na Tabuli Peutingeriani iz 12. ali 13. st., in navsezadnje se je njeno ime ohranilo skoraj v nespremenjeni obliki do današnjega dne.

Poglavje o ostankih mesta je gotovo najbolj dragoceno, ker prinaša veliko doslej manj poznanih ali celo povsem novih podatkov. Meje mesta so se spreminjale, saj je na vzhodnem delu v 2. stoletju preraslo zaščitan teritorij in se raztegnilo na prostor prvotno odrejen nekropoli, kar je za rimska mesta dovolj nenavaden pojav. Danes lahko obseg antične Celeje zamejimo na prostoru med železniško postajo na vzhodu, Miklavškim hribom na jugu, Levstikovo ulico na severu in Gledališkim trgom na zahodu. Vzdolž vpadnic so se razprostirale obsežne nekropole, ki so zaradi večmetrskih nagrmadenih plasti rečnih naplavin ostale večidel neraziskane. Mesto je imelo po nekaterih presojah okoli 10.000 prebivalcev (ali štirikrat manj kot Petoviona in okroglo triinpolkrat več kot Emona. Seveda so ocene o številu prebivalstva zelo riskantne in zato se jim praviloma pisci ponavadi izogibajo, osebno pa se z avtorico strinjam, da so za sodobnega muzejskega uporabnika izjemno izpovedne).

Poznane so štiri glavne celejanske vpadnice, največ novosti prinašajo odkritja iz območja Knežjega dvorca, kjer je tlakovana cesta z odtočnimi jarki merila kar 10,4 m. Na tem mestu je bila cesta tudi premaknjena višje proti severu, čemur so botrovale vodne ujme, datirane z miljniki najdenimi v strugi Savinje v čas po letu 268.

Sledi poglavje o komunalni opremljenosti mesta, sicer za strokovnjake izjemno pomembno, a utegne biti za običajnega uporabnika vodnika morda malce razpotegnjeno in rahlo nezanimivo.

Izjemno pomembno je poglavje o forumu in javnih zgradbah,